

57. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 931
58. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 963
59. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 964
60. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 1228
61. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 1430
62. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 1571
63. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 1581
64. Держархів Хмельницької області. Ф.1.- Оп. 1. – Спр. 1750

Мороз В.С.
м. Хмельницький
Мороз В.С.
м. Дніпро

ПАШКОВЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА У СВІТЛІ ПОДІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РОКІВ

В статті досліджуються події доби національно-визвольної революції, ставлення селян до представників української влади часів Гетьманату та Директорії, створення «Пашковецької республіки», антибільшовицький повстанський рух.

Ключові слова: Центральна Рада, Гетьманат, УНР, Директорія, «Пашковецька республіка», отамани.

В роки національно визвольних змагань на Поділлі було неспокійно, а політична обстановка складною і не стабільною. На зміну Центральній Раді прийшов Гетьманат, якого усунула від влади Директорія. Ні Центральна Рада, ні Гетьман, ні Директорія не вирішили земельного питання, а тому селяни вірили більшовицькій пропаганді і не дуже довіряли, співчували і слабо підтримували українську владу.

Ще за часів Гетьманату селяни стали не коритись українській владі, самовільно займати поміщицькі та церковні землі, випасали худобу на посівах ярих зернових. В рапорті начальника Проскурівської повітової державної варті Подільському губернському старості від 16 липня 1918 р. про збройну сутичку селян с. Доброгорщі Фельштинської волості Проскурівського повіту з командою державної варті [1, с. 66]. 1 липня 1918 р. 5 чол. кінних вартових з Фельштина прибули у Доброгорщу, щоб запобігти потраву ярих посівів на поміщицькій землі. На вартових напали озброєні селяни, які відкрили рушничний вогонь по вартових. Два вартові були

важко поранені, а їх коні вбиті. Решта три вартових відступили. Розлючений натовп селян добив двох поранених вартових [1, с. 66-67].

Зібраний в той день схід села виніс рішення не признавати існуючої влади та зробити військовий опір з селянами сусідніх сіл. Вночі 3 липня с. Доброгорщу оточили австрійські війська і по умовному сигналу начальник Проскурівської повітової варті з частиною військ увійшов у село, зібрав схід села та став вимагати видачі всіх зачинщиків та агітаторів. Селяни Доброгорщі внесли Фельштинському волосному старості 1500 руб. як компенсацію сім'ям вбитих вартових [1, с. 67].

В самій Директорії не було згоди як у подальшому діяти. Частина уряду на чолі з Винниченком стояла за союз з більшовиками проти Антанти, друга, на чолі з Петлюрою – за союз з Антантою проти більшовиків [2, с. 77]. 22 січня 1919 року відбулась велика подія. На Софіївському майдані у Києві було проголошено злуку УНР і ЗУНР в єдину державу. Війська Директорії вели бойові дії проти Радянських військ. На бік Радянських військ стали переходити деякі військові частини УНР [2, с. 77]. В Україні панував хаос та безладдя. 31 травня 1919 р. війська Директорії прорвали фронт на проскурівському напрямі. Ціною великих втрат на початку червня війська вийшли на рубіж Старокостянтинів – Проскурів – Кам'янець-Подільський.

Великі людські та матеріальні втрати армії УНР на фронтах вимагали доукомплектування військ живою силою, постачання продуктів харчування та обмундирування для особового складу та корму для коней. Для вирішення цих питань владі Директорії інколи приходилось вдаватись до примусових та силових методів, проводити мобілізацію до лав армії УНР, реквізувати у населення продукти харчування та живність, одягу і предмети побуту, накладати на жителів контрибуцію. Так, 28 червня 1919 р. Подільський губернський комендант повідомляв губернського комісара, що козаки армії УНР наклали на населення Городка контрибуцію. 22 липня того ж року солдати армії УНР пограбували жителів містечка Городок [3, с. 195]. Бувало й інше ставлення населення до вояків та уряду Директорії. Населення Городоччини ділом підтримували українську владу, збило для солдатів української армії 312 сорочок, 312 кальсонів, 164 рушники, 113 простирадл, 4 наволочки. Жителі Городка підтримали мобілізаційні заходи української влади. Мобілізаційна комісія прийняла і відправила до губернського центру 60 рекрутів. Єврейське населення збило кошти і закупило 50 пар білизни для українських солдатів. Були й інші форми відносин між єврейським населенням Городка і солдатами армії Директорії. Не всім євреям була до вподоби українська ідея. Єврейське населення 8 липня 1919 р. обстрілювало українське військо з вікон ружейним вогнем та кидали бомби, коли воно відступало з містечка [3, с. 197].

Сільське населення було невдоволене затяжною війною, постійним його пограбуванням німецько-австрійськими, радянськими та польськими військами, а тому створювали загони самооборони та як вони себе називали «республіки». Такою «республікою» була Пашковецька з центром у селі Пашківці Пашковецької волості Проскурівського повіту. Керівництво повсталими селянами здійснювали більшовики. Першими проти армії УНР виступили селяни сіл Пашковець і Скаржинець (Хмельницького району Хмельницької обл.). Вони напали на загін козаків армії УНР, який був надісланий у Пашковецьку волость для проведення примусової мобілізації чоловіків у військо, реквізиції худоби та зерна і роззброїли його. Селян Пашковець підтримали інші селяни Пашковецької волості та ряду населених пунктів Бахматовецької та Красилівської волостей. Незабаром в селах волості були створені революційні комітети та відновлено Радянську владу. Повстанськими діями селян керував Пашківський повстанський комітет.

Селяни Пашковецької волості на озброєні мали 3 гармати, 15 кулеметів і більше 2 тисяч гвинтівок [4, с. 338]. На початку вересня армія УНР зробила нову спробу захопити Пашківці. Однак, селяни Пашковець при підтримці селян із сусідніх сіл Стуфчинець та Лісових Гринівців відбили наступ вояків УНР. У жовтні вояки армії УНР завдали удару по повстанських селах з боку Красилова, але їх атаки були відбиті. Не мала успіху і спроба вояків армії УНР оволодіти непокірними селами з допомогою бронепοїзда. 17 листопада 1919 р. повсталі селяни «Пашковецької республіки» на шляху до Старокостянтинова зупинили урядовий поїзд С.Петлюри і після довгих умовлянь ледве пропустили в напрямку до Гусятина. У другій половині грудня 1919 р. селяни Пашковецької волості вели бойові дії з польськими військами. Під тиском переважаючих сил поляків повстанці перейшли у район Меджибожа. Створений селянами Пашковецької волості повстанський загін охороняв межі новоствореної «республіки». Під час Другого зимового походу (жовтень-листопад 1921 р.) більшість сіл сприяла просуванню групи С.Палія. Жителі Пашковецької волості не тільки не сприяли просуванню військ УНР, але й не дозволили навіть після застосування зброї похідною групою С.Палія пройти територією волості. Головний отаман С.Петлюра засудив таке відношення між українцями [9, с. 252].

Що ж свідчать про ці події архівні документи? Як доносив від 6 жовтня 1919 р. начальник Подільського губернського політичного відділу подільському губернському комісару селяни Пашковецької волості Проскурівського повіту і Бахматовецької волості Летичівського повіту ставлять рішучий опір проведенню примусової мобілізації. 21 вересня 1919 р. біля села Скаржинці між селянами і відділом по мобілізації відбулася стріля-

нина, де було вбито два козака, кількох порвано, а відділ обеззброєно. У цій стрілянині брали участь селяни сіл Гринівці, Пашківці, Скаржинці. Ці села мають більше 500 озброєних людей. Повсталі заявляють, що на мобілізацію не підуть і нікого у село не пустять. На випадок наступу села розділені на три групи і кожне із них буде обороняти свої частки [5, с. 300].

З донесення прокурівського повітового комісара стало відомо про вихід 9 жовтня 1919 р. повстання в селах Пашковецької волості. Прокурівський повітовий комісар вкупі з начальником міліції виїхали у волость, де скликали волосне зібрання волості. На зібрання прибули по два уповноважених від кожного села і багато молоді. Прокурівський повітовий комісар і начальник міліції прибули у село офіційно, щоб визначити причини озброєного виступу селян проти мобілізації. Зі слів селян мобілізаційна комісія грабувала людей, козаки знущалися з селян, що їх застало озброєно виступити. Козаки самовільно забирали сіно та побили господарку обійстя, різні побутові та господарчі речі. В селі Стуфчинці козаки знайшли самогон і пиячили майже цілий день. На престольне свято козаки пішли по селу і стали забирати приготовлену їжу, конфіскували у селянина бінокль, побили два вулики з медом, забирали два кожухи, одягу, взуття, інші побутові речі. Представниками влади була надана все стороння інформація про загрози українській державі і потребу захисту від зовнішніх ворогів, але ця інформація не зробила ніякого враження на селян. Селяни заявили, що українське правительтво ніхто не вибирав, а тому вони не можуть його підтримувати, що їм надоїла війна і коли вони не підуть до війська то війна скоро закінчиться [6, с. 300, 301,302].

З доповіді Новоушицького повітового комісара від 10 вересня 1919 р. дізнаємося, що у Міньковецькій волості є досить багато дезертирів і заходи волосної адміністрації не приносять бажаних результатів. Відловлених дезертирів міліція відправляє на фронт при малім конвої і дезертири знову розбігаються. В Косиковецькій волості мобілізовані залишаються по хатах і міліція при допомозі галичан виганяє їх із хат. У Солобковецькій волості мобілізовано 60 людей і відправлено у військові частини. В Осламівській волості багато мобілізованих скриваються по домівках [7, с. 296].

Слухи про «Пашковецьку республіку» та її непокірливих селян дійшли до легендарного і непереможного отамана Орла – Якова Гальчевського, який своє перебування у с. Пашківцях влітку 1920 р. описав у книзі спогадів «Проти Червоних окупантів» [8, с. 269-270]. Як свідчить автор спогадів після важкого бою з більшовиками загін козаків з району м. Зінькова прибув у Пашківці, де колись за часів української влади матроси організували свою пашківську «республіку». Гальчевський наказав арештувати кількох злодіїв та бувших членів цього «республіканського уряду». Вісім осіб матросів та злодіїв за напад на частини української армії і транспорт

в 1919 р. за наказом отамана розстріляли над ставом. За непокору українській владі сильна карна експедиція могла кожного десятого бунтівника розстріляти, а Пашківці і навколишні села зрівняти із землею.

Проте, вже скоро, ставлення селян до українських сил змінилася. Репресивна політика більшовицької влади проти селянства, непосильні розміри продрозверстки, а потім продподатку та інші фактори породили масовий антибільшовицький повстанський рух на Поділлі 1919-1922 рр., очолюваний отаманами Яковом Гальчевським, Петром Погибою, Павлом Коноплянком, Георгієм Коханом, Ониськом Грабарчуком, Іваном Рарагою, Яковом Шепелем, Яковом Галюком, Семеном Харченком та іншими [8, 9, 10, 11]. На Вінковеччині діяли загони повстанців І. Бернацького, К. Березницького та ін. [12].

Повстанські загони нападали на міста і містечка (Вінниця, Літин, Летичів, Зіньків, Віньківці та ін.), промислові підприємства (цукрові та спиртові заводи, млини, державні склади), з'єднання радянських силових структур, органи радянської влади (сільські ради, партійні осередки, міліцейські пости), порушували лінії зв'язку. Інколи повстанці накладали на містечка контрибуцію, проводили єврейські погроми, оскільки євреї приймали активну участь у розбудові радянських репресивних систем, нападали на поодиноких радянських службовців, високих цивільних і військових чиновників, вбивали інструкторів по збиранню продподатку, захоплювали підводи з продподатком, агітували селян не виконувати плану здачі продподатку, вступали у бої із загонами червоноармійців, вели боротьбу із шпигунами, дезертирами, перебіжчиками, сексотами та донощиками. Дії повстанців узгоджувалися на зібраннях та нарадах повстанських загонів, усними директивами екзильного уряду УНР та Головного отамана або приймалися на власний розсуд керівників повстанських загонів.

Український повстанський рух на Поділлі – окрема велика сторінка історії країни і краю, яка стала темою окремих ґрунтовних досліджень сучасних науковців.

Джерела та література:

1. Рапорт начальника Проскурівської повітової державної варті Подільському губернському старості про збройну сутичку селян с. Доброгорщі Прскурівського повіту з командою державної варті. 16 липня 1918 р. // Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 – грудень 1920). Документи й матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 486 с.
2. Горішна В.О. Історія України (Короткий огляд) – Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ Обласного управління по пресі, 1991. – 111 с.
3. Комарницький О.Б. Городок у добу Української революції 1917-1920 р. / Сергій Миколайович Виноградський і Городоччина. Збірник матеріа-

лів 2-ої Городоцької науково-краєзнавчої конференції «Городок – історичні перспективи. Погляд в минуле і майбутнє» – Городок : Бедрихів край, 2008. – с. 192-200.

4. Гарнага І.В. Пашковецьке збройне повстання / Радянська енциклопедія історії України. – К: Головна редакція УРЕ, Том 3, 1971. – 573 с.
5. Донесення Подільського губернського політичного відділу подільському губернському комісару про повстання селян Пашковецької волості Проскурівського повіту і Бахматовецької волості Летичівського повіту. 6 жовтня 1919 р. // Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 – грудень 1920). Документи й матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 486 с.
6. З донесення Проскурівського повітового комісара Подільському губернському комісару з приводу повстання селян Пашковецької волості 9 жовтня 1919 р. // Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 – грудень 1920). Документи й матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 486 с.
7. З доповіді новоушицького повітового комісара Міністерства внутрішніх справ про дезертирство з петлюрівських військ і про захоплення земель поміщиками і куркулями. 10 вересня 1919 р. // Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 – грудень 1920). Документи й матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 486 с.
8. Гальчевський Яків Проти Червоних окупантів. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. – 360 с.
9. Завальнюк К.В. Провісники волі. Повстанський рух на Поділлі у персоналіях (20-і роки ХХ ст.). Науково-довідникове видання. – Літин: «Літинська райдрукарня», 2005. – 352 с.
10. Красносілецький Д. П. Антибільшовицький повстанський рух на Проскурівщині в 1920-1924 рр. / Матеріали III науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»/ Ред. кол. Баженов Л.В. (голова), Блажевич Ю.І. (співголова), Єсюнін С.М. (співголова, відповід. редактор) та ін. – Хмельницький, 2011. – с. 249-255.
11. Трембіцький А.М., Завальнюк К.В. Отаман Яків Шепель / А.М.Трембіцький, К.В.Завальнюк. – Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. – 321 с.
12. Красносілецький Д. П. Антибільшовицький рух повстанського загону Вінковеччини у 1921-1922 рр. під проводом отаманів Бернацького та Березинського / Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Б.Л.В.() () та ін.] – Хмельницький, 2015. Вип. 6. – с.94-99.